

ANTIGONE: SOPHOCLES, RATALLER,
VAN GHISTELE.

George Rataller, geboren te Leeuwarden in 1528, werd onder Macropedius aan de Hieronymusschool te Utrecht in de klassieke onderwezen. Hij studeerde in Leuven en bezocht verscheidene buitenlandse universiteiten. Als doctor iuris teruggekeerd, werd hij, als zijn vader, raadsheer, eerst in het Hof van Atrecht, in 1560 in de Grote Raad van Mechelen. In 1569 werd hij president van het Hof van Utrecht. Hij overleed 6 October 1581. Hij is door zijn dochter Cornelia de grootvader van G. Rataller Doublet ¹.

Op jeugdige leeftijd vertaalde Rataller de tragedies van Sophocles in Latijnse verzen. Hij was nog geen twintig, toen hij op 25 Januari 1548 te Leuven zijn vertaling van de Antigone voltooide. Daarop volgden de Ajax (Leuven, 15 October 1548), de Electra (Bourges, 3 April 1549), de Oedipus Tyrannus (Bourges, October 1549), de Oedipus Colonaeus (Padua, 29 Augustus 1552), de Philoctetes (Brussel, 8 Mei 1553) en de Trachiniae (Brussel, 29 Augustus 1553) ². In deze jaren heeft Rataller ook drie tragedies van Euripides vertaald, de Phoenissae, de Hippolytus Coronatus, en de Andromacha, en uit het Florilegium van Stobaeus een aantal fragmenten uit de oude Griekse dichters ³.

Op 15 October 1548 droeg Rataller zijn Ajax en Antigone op aan Lodewijk van Vlaanderen, heer van Praet, een der bekwaamste staatslieden van zijn tijd, edelman met een brede humanistische belangstelling, die door de jurist Viglius hogelijk vereerd werd ⁴. In druk verschenen deze twee vertalingen in 1548 nog niet. Wel raakten zij bekend, en werden bewonderd in humanistisch gevormde regentenkringen, niet in de laatste plaats in Antwerpen. Cornelius Scribonius Grapheus preeste de twee vertalingen in een epode, en Steph. Stratius, jurist uit Antwerpen, wekte in een *epistola poetica* Rataller op om zijn Sophocles te publiceren.

In 1550 verschenen de Ajax en Antigone met de Electra bij Seb. Gryphius te Lyon ⁵. Het voorwerk bevat de opdracht aan Lodewijk van Vlaanderen, en de gedichten van Steph. Stratius en Grapheus. Na de Antigone blijft een blad onbedrukt. Daarop volgt een ode aan Stratius, kennelijk bedoeld als een opdracht aan hem van de erop volgende Electra.

Op 5 October 1550 bedankt Nicolaus Grudius uit Brussel Rataller, die dan in Dôle verblijft, voor de groeten, die hij door Stratius van Rataller ontvangen heeft, en prijst de drie tragedies, die hij die dag gekregen heeft: Rataller heeft hun (Grudius spreekt van *ons*), die het Grieks niet grondig hebben kunnen leren, een dienst bewezen. Vol lof voor de vertaling is ook de Antwerpse geleerde en politicus Ioachim Polites in een brief uit 1557, als Polites, uit Italië teruggekeerd, van Gaspar Scetus (Schetz) de drie tragedies te lezen heeft gekregen. Polites heeft vernomen, dat Rataller ook de andere tragedies van Sophocles heeft vertaald, iets dat hij, zoals Grapheus kan getuigen, zo vaak ge-

wenst had ⁶. Deze brieven werden opgenomen in de uitgave van Rattaller's vertaling van alle behouden tragedies van Sophocles, die in 1570 te Antwerpen het licht zag.

Sedert 1548 of 1549 zijn dus Rattaller's Latijnse vertalingen van Sophocles, waaronder de Antigone, in humanistische kringen te Antwerpen bekend, bewonderd, aanbevolen en verspreid. In Antwerpen werkt in deze tijd Cornelis van Ghistele, zelf Latijns dichter (*Iphigeniae Immolationis libri duo*, 1554, en *Ad Philippum carmen gratulatorium*, 1556) en vertaler van Latijnse werken in *onser Duytscher talen*. Toen deze in 1556 na de comedies van Terentius een tragedie uit de klassieke oudheid aan zijn niet klassiek onderlegde landgenoten wilde schenken, koos hij de Antigone van Sophocles. Een Latijnse vertaling was, zoals het titelblad te verstaan geeft, de schakel tussen het Grieks van Sophocles en het Nederduytsch van van Ghistele. Het is te verwachten, dat van Ghistele de vertaling van Rattaller kende. Dat hij die ook werkelijk benut heeft voor zijn Antigone, blijkt, bij alle vrijheid van omzetting, onmiskenbaar uit de volgende overeenstemmingen.

Rattaller, ed. 1550

Van Ghistele

p. 7: *Quis adeò ferreo est animo, uel obstinato ad scelera pectore, qui Oedipi aerumnas, aerumnarumque causas legens non moueatur? cui non meridiana luce clarius esse uideatur, diuinitus sic comparatum esse, ut atrocia flagitia poenae etiam consequantur consimiles? Nam cum florentissimo regno praeesset, –*

p. 4: *Want ick en ghelooue niet datter yemant soe hertneckich van naturen zijn mach | hi en sal als hi dit met indachticheyt leest | beruert ende beweecht in zijn herte worden | voelende dat dye wreetheyt ende tyrannie | int corte | oft int langhe altoos ghestraf wort. Alsoot aen Oedipum wel ghebleken is | die so machtighen coninc binnen de Stadt van Thebe was –*

p. 6: *Atqui eò redierunt hominum mores, quod & quotidie cernimus usu uenire, & Tragoediarum scriptores graphicè depingunt, ut nil nisi magnum animo concipiant, ut simul atque humo se sustollere possunt, sine alarum, quod dicitur, regimio sydera affectent, ut Pygmaei onera, quibus uix ipse Atlas par sit, subire non uereantur. Quae quidem temeritas etsi quibusdam interdum ex sententia succedat, alij tamen poenas luunt, & Icari in morem diffluentibus solis ardore alis praecipites ruunt, ac sibi ipsi exitium accersunt. Alij quorum periculum perniciosae etiam in alios redundat, Phaëthontis exemplo & se, & totas Resp. concutiunt, ac subuertunt.*

p. 4-5: *Want een yegelijc zijn eyghen vernuft wilt volgen | ende altoos nae het hoogste boort stekende is | ende dicwils arme eertwormkens willen vliegghen sonder vloghelen | welke dwaesheyt (al yst dat den sommighen welgheluct) den meesten hoop dicwils tot eenen grooten valle brengt | ghelijc Icarus die door zijn eyghen vernuft gheen redene ghebruyckende | hoogher dan zijn vader vliegghen woude. Dan vindtmen noch diemen by Phaeton wel mach ghelijcken | dye door haer hoochmoedicheyt | ende haer seluen tot schanden | een andere in laste te brengghen.*

3: *ὁπῶον οὐχὶ νῶν ἔτι ζώσαιν τελεῖ;*
quod in nostrum caput
Dum uiximus, lous ira non effuderit?

p. 9: *Dwelc al ouer ons hoeft (tmoet god geclaecht || zijn).*
Nu is gewaeyt binnen onse leuen

320: *οἷμ' ὡς λάλημα δῆλον ἐκπεφυκός εἰ.*
Heu quàm mihi plus quàm par est, es garulus

p. 29: *Help wat hebby al snaps meer dan v betaemt*

1302: κωκύσσα μὲν
τοῦ πρῶτον θανάτου Μεγαρέως
κλεινὸν λέχος

- celebres prioris coniugis Taedas Megarei p. 89: -beclaghende deerlijck Megareus
luxit - haren eersten man -

Nijmegen.

J. C. ARENS.

1. Zie van Kuyck in N. Nl. Biogr. Wbk 2. 1163-4. De familienaam Rattaller wordt ook Rattaller en Rotaller geschreven.

2. De data zijn ontleend aan de editie van 1570, beneden aangehaald.

3. Deze vertalingen, door Rattaller eerst in de nazomer van 1580 gereed gemaakt voor publikatie, verschenen in *Euripidis Poëtae Tragici: Tres Tragoediae, Phoenissae, Hippolytus Coronatus, atque Andromacha, De Graecis olim Latino carmine conuersa, nunc primùm edita; auctore Georgio Rattallero Vltraiectinae prouinciae Senatus Praeside. Accesserunt Fragmenta quaedam ex veterib. Graecis Poëtis apud Stobaeum exstantia, ab eodem auctore, eodem versuum genere Latine reddita. Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini, MD. LXXXI.*

De opdracht van de vertaling van de fragmenten is van 22 Augustus te Utrecht. Plantijn voltooide de druk op 1 Februari 1581. De vertaling van de Hippolytus is herdrukt in de editie van L. C. Valckenaer, Lugd. Bat. 1768.

4. Zie Em. de Borchgrave in Biogr. Nat. de Belgique 7. 82-96.

5. *Sophoclis Ajax Flagellifer, et Antigone. Eiusdem Electra. Georgio Rattallero interprete. Apud Seb. Gryphum Lvgduni, 1550.* De vertalingen van Rattaller werden herdrukt in *Tragoediae selectae Aeschyli, Sophoclis, Euripidis. Cum duplici interpretatione Latina, una ad verbum, altera carmine. Ennianae interpretationes locorum aliquot Eurpidis. An. M.D.LVII. Excudebat Henr. Stephanus, illustris viri Huldrici Fuggeri typographus.*

6. Hetzelfde enthousiasme legden Gaspar Schetus, Joachim Polites, en Grapheus aan de dag in hun poëtische bijdragen tot de uitgave van *Encomium Angliae. Ad Sereniss. Regem Henricum, eius nominis octavum. Iacobo Iasparo Dano (Jespersen) Authore. M.D.XLVI. (in fine:) Antuerp apud Aeg. D. De graecolaniteitit van personen als Jespersen en Rattaller wekte hun bijzondere bewondering.*

7. *Tragoedia Sophoclis quotquot extant carmine latino redditae Georgio Rattallero in supremo apud Belgas regio senatu Mechliniae Consiliario, & libellorum supplicum Magistro, interprete. Antverpiae M.D.LXX. Ex officina Gulielmi Siluij, typographi Regij. Cum privilegio ad an. VIII. De uitgaven van 1576, Antw., Gul. Silvius, en van 1584, Antw., Joann. Bellerus, zijn titeluitgaven. Het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen bezit een exemplaar van de uitgave van 1570, waarin de pen van de auteur talrijke wijzigingen aangeeft. Op het titelblad moet de digniteit van de vertaler als volgt aangegeven worden: *Georgio Rattallero olim in supremo apud Belgas Regio senatu Mechliniae Consiliario, & libellorum supplicum Magistro, nunc senatus prouinciae Vltraiectinae praeside interprete.* Onder de opdracht moet gezet worden: *Mechliniae IIII Calend. Maias M.D.LXIX (28 April 1569).* De volgorde van de tragedies moet gewijzigd worden. In de tekst zijn veel veranderingen aangebracht; vaak zijn de wijzigingen geschreven op ingeplakte strookjes.*

8. Antigone van Sophocles Vertaald door Cornelis van Ghistele Gedrukt door Simon Cock in 1556 ingeleid en heruitgegeven door Dr. J. Grietens. Antwerpen-'s Gravenhage 1922. (My der Antwerpsche Bibliophilen Nr. 36). Het titelblad van de oorspronkelijke uitgave luidt: *Een Tragedie | ghenaemt Antigone | bescreuen eerst in Griecxsche | door den gheleerden Poet Sophocles | ende daer na int Latine ouer gheset | ende nu in onser Duytscher talen Rhetorickelijck ghetranslateert | door Cornelis van Ghistele | vol schoonder sentencien | ende goede leeringhen. Gheprent Thantwerpen op dye Lombaerde veste | teghen die Gulden hant ouer. Bi my Symon Cock. Int iaer ons Heeren. M.CCCC. ende LVI Met Conincklike Preuilegie van. iij. iaren.*